

AŞIQ YARADICILIĞININ GƏNCƏ ƏDƏBİ MÜHİTİNƏ TƏSİRİ (Əhməd Cavad və Bahadur Fərman yaradıcılığı əsasında)

Məhərrəm Paşa oğlu Qasımlı

filologiya ylləri doktoru, professor

Əməkdar elm xadimi

AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

orhanpasham58@mail.ru

Səadət Arif qızı Ağakışiyeva

Mingəçevir Dövlət Universiteti

saadat.aghakishiyeva@mdu.edu.az

Xülasə

Aşiq yaradıcılığı elə bir gücə malikdir ki, onu təsiri altına düşməmək mümkün deyil. Bütün dövrlərdə şifahi xalq ədəbiyyatı ilə yazılı ədəbiyyat arasında keçid rolunu oynamış, onları bir-birinə bağlamışdır.

Gəncə ədəbi mühitində fəaliyyət göstərən sənətkarlardan Əhməd Cavadın, əməkdar müəllim və istedadlı şair Bahadur Fərmanın və başqalarının yaradıcılığında aşiq şeir şəkillərinə xeyli sayda rast gəlirik.

Əhməd Cavadın yaradıcılığının folklor nümunələri baxımından zəngin olduğunu görürük. Sənətkar öz ilhamını doğma yurdundan, meşəsindən, dağından, Göygölündən almışdı. Şeirlərinin mövzu dairəsi çox geniş və əhatəli olan Əhməd Cavad yaradıcılığında açıq şeir şəkillərinin bir çox növüdə: qoşma, gəraylı, müxəmməs və bayatılardan istifadə etmişdir.

Müasir ədəbi mühitin nümayəndələri aşiq şeir şəkillərinə müraciət həm tariximizi yaşadır, həm də zəngin ədəbi nümunələrimizi gələcək nəsillərə ötürürlər.

Azərbaycan poeziyasında 70-ci illərdən fəaliyyət göstərməyə başlayan, sözə, sənətə həssas və təvazökar yanaşan Bahadur Fərman yaradıcılığı da folklorun, xüsusilə aşiq şeirindən qidalanmışdır.

Bahadur Fərman yaradıcılığı ilhamını qoynunda doğulub, boya-başa çatdığı elindən-obasından, dağlarından alır. "Gedək dağlara" adlı gəraylısında buna ən yaxşı nümunədir.

Açar sözlər: *aşiq yaradıcılığı, ədəbi mühit, Gəncə, Əhməd Cavad, Bahadur Fərman, yaradıcılıq, əlaqə, təsir*

Kökü yüzilliklərin dərinliklərindən gələn, zəngin musiqi və söz repertuarına, teatral keyfiyyətlərə malik olan ozan-aşiq sənəti dilimizin, ruhumuzun qorunmasında, milli istiqlal, milli dövlətçilik düşüncəsinin daşınmasında, qəhrəmanlıq, yurdsevərlik duyğularının aşılmasında tarixən olduğu kimi bu gün də misilsiz rol oynamaqdadır. [5, s.605]

Aşiq yaradıcılığı elə bir gücə malikdir ki, onu təsiri altına düşməmək mümkün deyil. Bütün dövrlərdə şifahi xalq ədəbiyyatı ilə yazılı ədəbiyyat arasında keçid rolunu oynamış, onları bir-birinə bağlamışdır.

Folklorun qədim nümunələrindən biri olan aşiq sənətinin janrlarından bəhrələnmə və təsirlənməni qədim dövrlərdən bu günə qədər bütün sənətkarların yaradıcılığında görmək mümkündür.

Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan Gəncə bəşəriyyətə onlarla elm və mədəniyyət xadimi bəxş etmişdir. Gəncə ədəbi mühiti Nizami Gəncəvi, Əbül-ula Gəncəvi, Məhsəti Gəncəvi Gəncə ədəbi mühitinin yaranıb, formalaşmasında misilsiz xidmətləri olan sənətkar-lardandır.

Bir çox şair və yazıçılarımızın (Səməd Vurğun, Mir Cəlal, Həmid Araslı, Əbülhəsən, Əhməd Cəmil, Mikayıl Rzaquluzadə, Ələkbər Ziyatay, Zeynal Xəlil və b.) yaradıcılıqlarının müəyyən bir dövrü Gəncə ilə bağlıdır. Bu görkəmli şəxsiyyətlərdən Əhməd Cavadın, əməkdar müəllim və istedadlı şair Bahadur Fərmanın və başqalarının yaradıcılığında aşiq şeir şəkillərinə xeyli sayda rast gəlirik.

Ədəbi mühitə nəzər yetirdikdə milli oyanış, türk xalqlarının birliyinə çağırış, xalqın yaddaşına qayıdış kimi duyğular şeirlərinin ruhuna hopmuş, dilinə, xalqına, mədəniyyətinə ürəkdən bağlı olan Əhməd Cavadın yaradıcılığının folklor nümunələri baxımından zəngin olduğunu görürük. Sənətkar öz ilhamını doğma yurdundan, meşəsindən, dağından, Göygölündən almışdı. Şeirlərinin mövzu dairəsi çox geniş və əhatəli olan Əhməd Cavad yaradıcılığında açıq şeir şəkillərinin bir çox növüdə: qoşma, gəraylı, müxəmməs və bayatılardan istifadə etmişdir.

Əhməd Cavadın yaradıcılığına nəzər saldıqda ilk şeirlər kitanının adı “Qoşma”dır. Bu kitabda şairin müxtəlif illərdə yazdığı qoşmaları toplanmışdır. O, onlarla qoşma yazmış, bununla yanaşı digər şeirlərinin sonunda möhürbənd kimi bəzən qoşmadan, bəzən də bayatıdan istifadə etmişdir.

Şairin poemalarında, kiçik şeirlərində “aşiq” və “saz” obrazları xüsusi yer tutur Şairin “Kür”, “Pambıq” poemalarının, “Moskva”, “Səsli qız” və s. iri həcmli əsərlərinin bir neçə yerində mütləq qoşma və bayatıdan istifadə edilir. Poemalarındakı bu parçalar onun əsərlərində kökə bağlılıq, xəlqilik, millilik və başqa əlamətlər bəxş edir. Şairin ayrı-ayrı şeirlərində də bu cəhəti görmək çətinlik törətmir. [4, s.6]

Əhməd Cavadın aşiq şeir üslubunda yazdığı qoşmaları, gəraylıları dilinin sadəliyi və rəvanlığı ilə seçilir. Dövrünün dillər əzbəri olan və aşıqlar tərəfindən məclislərdə ifa edilən “Azərbaycan! Azərbaycan!” şeiri bu baxımdan səciyyəvidir:

*Dağlarının başı qarlı,
Sinəsi yaşıl ormanlı!
Dərələrin şirin barlı,
Azərbaycan! Azərbaycan!*

*Laçının var. tərmanın var!
Çoxlu şirin dastanın var!
Qorxun yoxdur, düşmanın var!
Azərbaycan! Azərbaycan! [3, s.213]*

Gəncə mühitinin Ə.Cavfda qədərki zəngin sənət ənənəsi və Cavad dövründəki kamillik zirvəsi saz-söz dünyasında da izlər qoymuşdur. XIX əsrdə yaaşamış aşıqlardan Yəhya bəy Dilqəmin eyni adlı qoşmasına oxşatma. Bu qoşmada aşiq şeir üslubu açıq görüntülərlə gözə çarpır.

*Dəymə, dəymə, könlüm sana aşıqdır,
Aşıqın qəlbini sındırmaq olmaz!
Mənim sözüüm bir ilahi eşqidir,
Kərəmi bu qədər yanırmaq olmaz!*

*Göydə şimşək kimi çaxdım, ölmədim,
Özümü yandırıb-yaxdım, ölmədim!
Yoluna, izinə baxdım ölmədim,
Məcnunu bir belə sındırmaq olmaz! [3, s.24]*

“Səhər-səhər” qoşmasını isə Aşiq Hüseyn Şəmkiyə bənzətmə etmişdir.

Şairin lirik şeirlərinin bir qismi saf məhəbbətə, insanı ucaldan ülvi hissələrin tərənnümünə həsr edilmişdir.. Bu şeirlərində şair məhəbbət dastanlarının qəhrəmanlarından təsirlənərək həssas qəlbli, həyatın mənasını sevgilisində qovuşmaqda görən aşiq surətləri yaratmışdır.

Sənətkarın yaradıcılığında Gəncə xüsusi yer tutur. Şair daim Gəncəni xatırlayır, gəncə diyarından olduğu üçün fəxr edir.

“Gəncədən gəlirəm” adlı qoşmasını da aşiq şeirindən bəhrələnərək yazmışdır.

Gəncədən gəlirəm, yüküm xurmadı,

*Gəncənin yolları burma, burmadı.
Gəncədə bir qız var, teli durnadı,
Günəşə sən çıxma, mən çıxım deyir. [3, s.41]*

Yaz fəsli həm aşiq yaradıcılığında, həm də yazılı ədəbiyyatda ən çox müraciət etdiyi mövzudur. Yaz gəlişi ilə torpağı canlandırır, təbiətə bolluq, bərəkət, sevinc, fərəh bir sözlə gözəllik gətirir. Yazda insanların üzlərinə bir sevinc, fərəh gəlir, ruhu təzələnir, canlanır. Yazın gəlişinin müjdəçisi çillələr və Novruz bayramı ilə bağlı yüzlərlə şeir yazılıb. Saz, söz, təbiət vurğunu Əhməd Cavad Novruz çərşənbələri ilə bağlı silsilə şeirlər yazmışdır. Bu şeirlərdə xalqın Novruzla bağlı adət və ənənələri, inancları, şənliklər, Kosa, keçəl kimi surətlər yer alır.

“Yaza xitab” adlı şeirdə bunu aydın şəkildə görürük:

*Novruz çıxıb taxtına,
Güllər düşüb baxtına.
Kosa gəlir qabağa,
Nəzər salır tabağa.
Çörəyi yoxdur Kosanın,
Xörəyi yoxdur Kosanın,
A Kosa, Kosa gəlsənə,
Torbanı doldursana!
Kosa döyür gözünü,
İtiribdir özünü.
Ocaq üstə saç qalıb,
Bütün qışı ac qalıb;
Torbasını uzadır,
Hamı bilir qaydadır.
Kosaya pay verirlər,
Kosaya hay verirlər... [3, s.195]*

Əhməd Cavad xalqın, vətənin həyatı ilə birgə nəfəs alan ilk realist lirik şairimizdir.

Müasir ədəbi mühitin nümayəndələri aşiq şeir şəkillərinə müraciət həm tariximizi yaşadır, həm də zəngin ədəbi nümunələrimizi gələcək nəsillərə ötürürlər. Bu nümayəndələrdən biri də Gəncə ədəbi mühitində yazıb-yaratmış, Azərbaycan poeziyasında 70-ci illərdən fəaliyyət göstərməyə başlayan, sözə, sənətə həssas və təvazökar yanaşan Bahadur Fərman yaradıcılığı da folklordan, xüsusilə aşiq şeirindən qidalanmışdır.

Şairin sənət dünyasında obrazlar sistemi, bədii-üslubi ifadə tərzii aşiq şeiri və yazılı ədəbiyyat ənənələrinin qovuşuğu kimi çıxış edir.

B.Fərman yaradıcılığı ilhamını qoynunda doğulub, boya-başa çatdığı elindən-obasından, dağlarından alır. “Gedək dağlara” adlı gəraylısında buna ən yaxşı nümunədir.

*Qış ötüb, yazı gəlib,
Gedək dağlara, dağlara.
Gül-çiçəyin nazı gəlib,
Gedək dağlara, dağlara.*

*O döşdəki cüyürdümü,
Bizdən ürküb yüyürdümü,
Cığır düyür-düyürdümü?
Gedək dağlara, dağlara. [1]*

Bahadur Fərman həm hiss, duyğu, həm də fikir şairidir. O, xalqın taleyi ilə yaxından maraqlanır, xalqın ağrı-acısını ürək yangısı ilə qələmə alırdı:

*Qarabağın yolu, izi qardadır,
“Tutulubdur Xan Eyvazım, dardadır”.
Şagır gəlsin Koroğlunu, hardadır?
Bu ellərdə milyon-milyon dəli var. [5]*

Xalqın tarixinə, mədəniyyətinə və ədəbiyyatına bağlılıq Bahadur Fərman yaradıcılığında ən gözəl şəkildə özünü əks etdirmişdir.

Şairin yaradıcılığında 11 hecalı şeirlərdən əlavə, 7-8 hecalı şeirlər də xüsusi yer tutur. Bu şeirlər dilinin rəvanlığı və oynaqlığı ilə seçilir.

*Gözlərinə vuruldum,
Bildim nədir məhəbbət.
Yağın mənim bəxtimə
Göydən gəlib bu qismət.*

*Sığıl çəkdi baxışın
Dərdli könlüm ovundu.
Şükür olsun, əzizim,
Könlüm sənin ovundu [2]*

Şair cinaslardanda nməharətlə istifadə etmişdir. Şeirinin ikinci bəndində “ovundu” sözü iki mənada həm ovunmaq, həm də ov mənasında işlədilib. Verlən nümunələrə baxdıqda gəraylı janrının xüsusiyyətlərini daşdığını görürük. Bu da sənətkarın aşiq şeirinə böyük önəm verdiyini bir daha sübut edir.

Şeirdə sevən aşiqin sevgiliyə olan saf məhəbbəti real cizgilərlə tərənnüm edilib. Bahadur Fərmanın təsvir etdiyi aşiq də, sevgili də realdır.

Bahadur Fərmanın yaradıcılığına nəzər saldıqda onun daha çox qoşma və gəraylıya müraciət etmiş, şeirlərinə xüsusi gözəllik qatmışdır.

Bahadur Fərmanın folklorə, xüsusilə, aşiq şeirinə olan marağı doğulub boya-başa çatdığı torpağa bağlı olmasından, folklorumuzu dərinlən bilməsindən irəli gəlirdi.

Beləliklə, belə nəticəyə gəlirik ki, aşiq yaradıcılığı hər zaman yazılı ədəbiyyat üçün zəngin material vermiş, daim sənətkarların yaradıcılığına təsir etmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. B.Fərman. Bahar həsrət ilə // Kaspi, 2016, 17-19 dekabr, s.21
2. B.Fərman. Salam, ulu yurdum, balaca kəndim // Mədəniyyət, 2010, 8 yanvar, s.12
3. Əhməd Cavad. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 296 s.
4. Əliyeva A, Əhmədova S. Şanlı vətənin qəhrəman övladı Əhməd Cavad: Metodik vəsait. Bakı: F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, 2017, 50 s.
5. Qasımlı M. Folklor və ədəbiyyat araşdırmaları. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 627 s.

M.P.Gasimli

*doctor of philology sciences, professor
Honored Worker of Science
Institute of Literature of ANAS*

S.A.Aghakishiyeva

Mingachevir State University

The effect of ashug's creativity on the literary environment of Ganja (based on the work of Ahmad Javad and Bahadur Farman)

Abstract

Ashug's creativity has such a power that it is impossible not to be influenced by it. At all times, it played the role of a transition between oral folk literature and written literature, connecting them.

We come across a lot of ashug poems in the works of Ahmad Javad, honoured teacher and talented poet Bahadur Farman and others, who work in the literary environment of Ganja. We see that Ahmad Javad's work is rich in terms of the folklore. The artist got his inspiration from his

native land, forest, mountains, Goygol. The subject of his poems is very wide and comprehensive, and Ahmad Javad used many open types of poetry, from conjunctions, suffixes, and bayats in his work.

Representatives of the modern literary environment refer to the images of ashug poetry and live our history, they also pass on our rich literary examples to future generations.

The work of Bahadur Farman, who began to work in Azerbaijani poetry in the 70s, and was sensitive and humble to words and art, was also nourished by folklore, especially ashug poetry.

Bahadur Farman was born in the bosom of his creativity and draws his inspiration from the country, village and mountains where he grew up. The best example of this is the poem "Gedek Daglara".

Keywords: ashug creativity, literary environment, Ganja, Ahmad Javad, Bahadur Farman, creativity, connection, influence

М.П.Гасымлы

доктор филологических наук, профессор
заслуженный деятель науки
Институт литературы НАНА

С.А.Агакишиева

Мингячевирский государственный университет

Влияние творчества ашуга на литературную среду Гянджи (по материалам работ Ахмада Джавада и Бахадура Фармана)

Резюме

Творчество ашуга обладает такой силой, что невозможно не попасть под его влияние. Во все времена он играл роль переходного звена между устной народной литературой и письменной, соединяя их.

В творчестве Ахмада Джавада, заслуженного учителя и талантливого поэта Бахадура Фармана и других, работающих в литературной среде Гянджи, мы встречаем много ашугских стихов. Мы видим, что творчество Ахмада Джавада богато фольклором. Свое вдохновение художник черпал на родной земле, в лесу, горах, Гейголе. Тематика его стихов очень широка и всеобъемлюща, Ахмад Джавад использовал в своем творчестве многие открытые виды поэзии, начиная от союзов, суффиксов и заканчивая баятами.

Представители современной литературной среды обращаются к образам ашугской поэзии и живут нашей историей, они также передают будущим поколениям наши богатые литературные образцы.

Творчество Бахадура Фармана, начавшего работать в азербайджанской поэзии в 70-е годы, чуткого и скромного к слову и искусству, также питалось фольклором, особенно ашугской поэзией.

Бахадур Фарман родился в лоне творчества, и черпает свое вдохновение в стране, селе и горах, где он вырос. Лучшим примером этого является поэма "Гедек Даглара".

Ключевые слова: творчество ашугов, литературная среда, Гянджа, Ахмад Джавад, Бахадур Фарман, творчество, связь, влияние

Elmi redaktor: fil.f.d., dos. N.Manafov

Շара təqdim edən redaktor: t.f.d., dos. N.Zeynalov

Daxil olub: 25.02.2022

Շара qəbul edilib: 10.03.2022